

TM	Г. XXVI	Бр. 4	Стр. 545 - 558	Ниш	октобар - децембар	2002.
----	---------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 330.342.151+316.32

Прегледни рад

Примљено: 05.11.2002.

Зоран Стефановић

Економски факултет

Ниш

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА: ИМПЛИКАЦИЈЕ НА ЕКОНОМСКУ ТЕОРИЈУ И ТРАНЗИЦИЈУ ПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ*

Резиме

Феномен глобализације представља значајан изазов за економску науку. У раду се презентирају различита поимања овог процеса и његових могућих исхода од стране водећих школа економске мисли. У контексту глобализације посматра се и транзиција српске привреде и указује на нека кључна ограничења у њеном спровођењу. С обзиром да су се хипотезе институционо-еволуционе економије показале као посебно реалистичне у условима постсоцијалистичке трансформације, сугерише се да их треба у високом степену уважавати приликом конципирања оптималне транзиционе путање.

Кључне речи: глобализација, еволуција, транзиција, институције.

Увод

Глобализација светске привреде представља процес чије реперкусије далеко надилазе економску сферу савременог друштва и који је данас предмет разних мултидисциплинарних истраживања. Као својеврсни мегатренд који у многоме опредељује текуће међународне економске токове, глобализација је наметнула нове изазове и самој економској теорији. У раду се покушавају да скицирају неки доминантни приступи поимању овог процеса, профилисани у оквиру

* Овај рад део је пројекта под називом "Специфичности транзиције привреде Србије" који финансира Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије

најутицајнијих школа мишљења у економској науци. Посебно се акцентуирају недостаци оних теоријских рефлексија о глобализацији које имају наглашено детерминистичко схватање овог процеса, пројектујући га као стварање унифицираног међународног привредног система. Такође, презентира се и критички осврт на овакво неокласично резонување о глобализацији светске привреде, који долази од представника институционалног и еволуционог правца економске мисли. Међу савременим економским школама и правцима долази и до својеврсне поларизације око питања коначног исхода процеса глобализације. У том смислу указује се на дијаметрално различита становишта *неокласичне економије*, по којој се глобализована економија посматра као коначна дестинација развоја капитализма, схваћеног као линеарно-прогресивни ток, и *еволуционе економије* по којој еволуција капитализма не мора нужно да води једнозначном обрасцу привреде. Као реални оквир савремене међународне поделе рада, глобализација представља потенцијално значајну детрминанту транзиције српске привреде. С тим у вези, у раду се чини покушај сагледавања позиције привреде Србије у контексту савремених токова у светској економији. Апликација неких хипотеза горе наведених теоријских школа и праваца на постсоцијалистичку трансформацију може имати висок степен релеванције у сагледавању могућих праваца али и реалних ограничења даљег реализовања процеса транзиције домаће привреде, на шта се такође у раду покушава да укаже.

1. Глобализација и њене економско-теоријске импликације

Процес глобализације представља свакако један од доминантних трендова у савременом свету који се намеће и као нови институционални оквир привреде, па ће самим тим његове диверзификоване реперкусије све више морати да расветљава модерна економска теорија. Сам процес о коме је реч подразумева снажан цивилизацијски подухват који тангира готово све димензије друштвеног живота: економску, технолошку, културну, политичку. Ефекти глобализације који се већ сада очитују су управо они економског карактера, а огледају се у¹: 1) нивоима међународне економске интеграције без преседана, који превазилазе и ниво економске интеграције из периода 1870.-1914. године; 2) доминацији транснационалних компанија које тргују и инвестирају по читавој земљиној кугли; 3) интеграцији међународног финансијског тржишта, са либерализованим кретањима капитала; 4) глобалној мобилности свих фактора производње; 5) зна-

¹ Paul Hirst, Graham Tompson, *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Polity Press, Cambridge, 1999. str.2.

тно редукованој могућности националних држава да воде аутономну политику и спроводе функције државе благостања. Један од процеса који је преодминантно утицао на убрзавање процеса глобализације је технолошки напредак, пре свега у области информационе и телекомуникационе технологије, а основни инструменти његовог остваривања су либерализација и дерегулација међународних трговинских и финансијских токова.

Две кључне полуге економске глобализације су глобализовање производње и финансија. Централни канали њиховог глобализовања су стране директне инвестиције и међународна трговина. У последње две деценије СДИ су бележиле бржи годишњи раст од светске трговине, а светска трговина је расла брже од светског GDP-а. Светски сток СДИ у 1997. години износио је 3,5 трилиона долара. Главни власници овог стока и носиоци СДИ су транснационалне компаније (велике и средње) којих има око 53000, са својих 448000 афилијација широм света. Те компаније су у 1997. години оствариле укупне продаје од 9,5 трилиона долара, при чему је класичан извоз готово у потпуности замењен СДИ као стратегијом остваривања међународне тржишне пенетрације.²

Домен у коме је глобализација најдаље отишла су свакако међународне финансије, чије су динамичне промене потенцијално ограничавајуће за суверенитет националних држава у домену монетарне и фискалне политике, које више не почивају на националним финансијским системима, већ постају делови транснационалних финансијских структура. Сужавање економског суверенитета држава се може описати као процес настајања система у коме "...међународна привреда није вертикално подељена на засебне националне привреде, већ подразумева бројне нивое или типове тржишних активности, који се хоризонтално шире преко 'виртуелног простора'-заменејући физичку географију националних граница квазигеографијом тржишних структура, трансакционих токова и информационог кибер простора. Финансије су централни механизам који здружује ове диверзификоване тржишне процесе у јединствену мрежу-структуру у којој се установљују релативне цене свих добара, услуга, капитала."³

Иако је можда још увек преурањено говорити о постојању алтернативних теоријских приступа глобализацији, евидентна је чињеница да се овај процес готово идеално уклапа у класичну, либералну визију света као система тржишта без икаквих економских баријера кретању фактора производње (рада и капитала). С тим у вези јављају се и покушаји теоријске конструкције модела потпуно глобализова-

² World Investment Report, UNCTAD, 1999., str. 1.-35.

³ Miomir Jakšić, *Globalizacija i makroekonomska politika*, u: Miomir Jakšić red., *Ekonomska politika stabilizacije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997., str. 13.

не економије од стране аутора тзв. "хипер глобализације". У таквом теоријском моделу будуће светске привреде, тржишта ће бити потпуно међународно интегрисана, са перфектно мобилним капиталом. Глобалне компаније ће бити потпуно слободне да се лоцирају где год желе без везивања за било коју посебну земљу. Из тога би прозилазила и потпуна маргинализација улоге локалних националних влада, које ће постати само локални ауторитети у глобалној светској економској мрежи.⁴ Међутим има студија које показују да се неке кључне одреднице глобализације, на којима овакав модел постулира, могу још увек дискутовати. Ово се посебно односи на интензитет међународних капиталних токова, за које се тврди да су њихови нето-токови још увек релативно мањи него у време златног стандарда. Такође, запажа се да још увек не функционише закон "једне светске цене" по којој цене истих или сличних добара и услуга која су предмет међународне трговине конвергирају ка неком заједничком међународном нивоу, тако да је тржишна арбитража још увек имперфектна, те на том плану глобална економија још не функционише пуном мером.⁵ Присутна су и тврђења да тржиште капитала још увек није у тој мери интегрисано као што то мисле представници "хипер глобализације", и да националне границе из још увек неразумљивих разлога настављају да се понашају као баријере међународној размени, чак и у одсуству формалних рестрикција.⁶

Међу присталицама "хипер глобализације" има и оних схватања да глобализовање светске привреде не води једном једином могућем исходу, већ да постоји мултиваријантност исхода тог процеса, који остављају могућности извесној улози државног активизма.⁷ Овде се глобализација посматра као процес настајања глобалних тржишта производа али и глобалног начина организовања производње, што је узроковано бројним и разноврсним факторима, технолошким, тржишним, политичким, тако да се, сходно различитим комбинацијама њиховог потенцијалног дејства, могу очекивати и бројни могући исходи тог процеса. Ови приступи експлицитно претпостављају имперфектна тржишта и међународне агломеративне тенденције у циљу превазилажења тих имперфектности.

Презентирана схватања глобализације упућују на закључак да су "...тврђе о ограниченој аутономији националних политика пома-

⁴ Jonathan Perraton, *The Global Economy-Myths and Realities*, Cambridge Journal of Economics, 25, 2001., str. 671.

⁵ Robert Feenstra, *Integration of Trade and Desintegration of Production in the Global Economy*, Journal of Economic Perspectives, Vol.12, No.4, 1998., str. 31.-51.

⁶ Maurice Obstfeld, *The Global Capital Market: Benefactor or Menace*, Journal of Economic Perspectives, Vol.12, No. 4, 1998., str. 9.-30.

⁷ Perraton J., *ibidem.*, str. 672.

ло претеране. Националне владе морају да буду свесне дистрибуци-оних последица слободне трговине као последице глобализације и морају да буду респонзивне на специфичне социјалне процесе које генерише отвореност њихових економија за међународну размену. Владе ипак још увек могу да одржавају фиксни девизни курс и да воде релативно независну монетарну политику, али не могу да либерализују своје капиталне рачуне а да не прилагоде фискалну политику захтевима међународног финансијског тржишта (и његових званичних институција). Оне могу да воде аутономну политику пореских стопа, али ипак за додајни износ пореза морају произвести компензирајућа јавна добра и друге бенефиције. Ове мере наравно не искључују потребу међународне хармонизације стандарда за вођење националних економских политика."⁸ На трагу оваквих аргумената су и теоријска схватања да је међународна конкуретност компанија важна пре свега за националну економију и побољшавање њених перформанси. Такође се усваја кејнзијанска претпоставка да и у условима слободне међународне размене може доћи до недовољне агрегатне тражње, што наводи на закључак да су проблеми националне економије још увек централни и да национални привредни системи доминирајуће утичу на токове производње и економске перформансе. Овакав начин размишљања, који се у литератури означава као *скептичко мишљење о глобализацији*, имплицира да међународна економска интеграција не само да не умањује значај националних држава, већ потенцира користи националних привредних система у условима глобализације. У таквом приступу, улога транснационалних компанија се види у њиховом инструментализовању од стране матичних држава.⁹

Има и схватања да се макроекономска политика трансформише у својеврсни макроменаџмент, где "... меркантилистички и либерални макроменаџмент уступају место кооперативном менаџменту - регулисању односа држава-фирме и држава-државе на начелима менаџмента, а на основама филозофије стварања алијанси, мрежа."¹⁰ Макроменаџмент се не односи само на макроекономску политику, већ и на читав низ активности владе које обухватају саветодавне, регулаторне, подстицајне, инфраструктурне активности, којима влада потпомаће домаће фирме. Владе се поистовећују са својим фирмама у настојањима да освоје удео на светском тржишту.

⁸ Dani Rodrik, *Symposium on Globalization in Perspective: An Introduction*, Journal of Economic Perspectives, Vol. 12, No. 4, 1998., str.7

⁹ Hirst P., Thompson G., *ibidem*, str. 4.

¹⁰ Boyd G., *Competitive and Corporate Macromanagement*, Edvard Elgar, 1995., preма: Miomir Jakšić, *ibidem*, str 15.

Глобализација је у свом економском значењу амбивалентан процес, јер су могуће њене и позитивне и негативне реперкусије, што је верификовано и у економској стварности; "...ми смо поново сведоци како користи глобализације, великог пула ресурса за инвестиције и раста добро управљаних економија, тако и ризика глобализације- финансијске нестабилности, криза и маргинализације оних земаља које нису у стању да се укључе у овај снажан ток светске економске унификације."¹¹

Насупрот претходно наведеним схватањима која глобализацију углавном посматрају као процес међународне привредне унификације и хармонизације на бази стварања јединственог светског тржишта, ставови *институционалне и еволуционе економије* умногоме се разликују. Најпре се критикује неокласична тврдња о "чистом" моделу тржишне привреде као крајњем исходу глобализације. Представници институционално-еволуционог правца сматрају да је наведени модел идеализована теоријска конструкција која не постоји ни у једном реалном економском систему. "Историјски развој показује да постоји широк диверзитет реалних тржишних економија. Сама тржишта уроњена су у социјалну и културну мрежу... капитализам је увек и нужно 'мешовит'. Чисти, слободан тржишни систем никада није постојао нити ће постојати."¹² Капитализам као и сваки систем за основу свога функционисања мора имати бар један структурно различит подсистем. Иако ће се процес интеграције и хомогенизације одржати он не мора нужно да доведе до конвергенције различитих типова капиталистичких система или до искорењивања њихових најважнијих међусобних разлика. Свака глобална промена која води до међународне организационе конвергенције капитализма ступа у различите интеракције са елементима постојећих система, тако да није извесно да ће се у том процесу створити и институције које су потребне за реализацију те промене. Нека (глобализацијом изазвана) организациона форма која је у једном националном контексту врло ефикасна, не мора са проширењем на друге економске системе да пружи импресивне резултате. Чак иако дође до конвергенције, она је често спора, с обзиром да елементи претходног система опстају веома дуго, зато што је потребно време да се један сет "навика мисли"

¹¹ Trade and Development Report, 1997., UNCTAD, New York, 1997., str.91.

¹² Geoffrey Hodgson, Makoto Itoh, Nobuhary Yokokowava, *Introduction*, u: Geoffrey Hodgson, Makoto Itoh, Nobuhary Yokokowava, eds., *Capitalism in Evolution: Global Contentions-East and West*, Edward Elgar, Cheltenham UK, Northampton USA, 2001., str. 2

актера у постојећем систему (што је само други назив за институције) замени другим.¹³

Такође, изражава се скептицизам у погледу линеарног карактера развоја капитализма, већ се његова динамика посматра као *еволутиван процес*, који у одређеним периодима може попримити спирални карактер. То значи да је његова еволуција мултиваријантан процес, кога обликују политичка интервенција, комуналне људске релације као и разни социјални покрети. У току свог постојања капитализам је прошао кроз фазу слободних тржишта (Рах Britannica либерализам), државне регулације (доминација кејнзијанства) да би се 70-их година 20. века његова еволуциона спирала поново окренула ка слободним тржиштима. При томе "...јак тренд савремене глобализације не представља пример линеарне екстраполације историјског развоја капитализма. Он више говори о спиралном облику тог развоја, где су неуспешне покушаје државне регулације или социјалистичког централног планирања, а услед историјских криза које су као резултат тога настале, поново заменила слободна тржишта."¹⁴ Еволуционисти сматрају да текуће финансијске кризе на глобалном нивоу могу изазвати промене у два кључна друштвена система-систему политичко-војне моћи и систему комуналних (уобичајених) људских релација и поново преокренути еволуциону спиралу ка другом типу економске регулације, тако да глобални и унифицирани тржишни систем не мора нужно бити крајње исходиште развоја капитализма.

Један од закључака припадника овог теоријског правца је да глобализација доводи до реструктурирања светског политичког поретка. И у том процесу присутна је потенцијална дивергенција исхода, при чему може доћи до даље хомогенизације и интеграције политичке моћи, али и до стварања простора за неке нове структуре политичке моћи. "Иако економска глобализација поткопава моћ националне државе, одговарајућа алтернативна структура политичке интеграције још увек се није појавила у светским размерама."¹⁵

Према оцени институционално-еволуционог правца, процес глобализације довео је до својеврсне доктринарне кризе у економској науци. Најпре је немогућност кејнзијанства да реши стагфлацију 70-их година 20. века довела до губљења кредибилитета у капиталистичку државу и до реафирмације тржишта. Међутим, и сам неолиберализам суочио се са проблемима, због своје немогућности да обу-

¹³ Geoffrey Hodgson, *The Evolution of Capitalism from the Perspective of Institutional and Evolutionary Economics*, u: Hodgson G., Itoh M., Yokokowava N., eds., ibidem, str. 78.

¹⁴ Makoto Itoh, *The Evolutionary Spiral of Capitalism: Globalization and Neo-Liberalism*, u: Hodgson G., Itoh, M., Yokokawa N., eds., ibidem, str. 189.

¹⁵ Makoto Itoh, ibidem, str. 191.

зда неке савремене негативне процесе који прате глобализацију, као што су нарастање неадекватне дистрибуције дохотка између послодаваца и радника као и између земаља центра и периферије; продуктивна глобална еколошке кризе; девастирајућа нестабилност на светским финансијским тржиштима и др. Све ово доводи до смањења оптимизма у погледу могућности тржишта и његовог "невидљивог" аукционара да обезбеди хармоничан, стабилан и рационалан економски раст. Самим тим и постулати тренутно доминирајуће неолибералне доктрине поново постају предмет критичког преиспитивања.

Неки представници еволуционе економије глобализацију посматрају као процес стварања великих *регионалних* интеграција, које саме за себе представљају интегрисане економске системе, у којима је присутно интензивно директно инвестирање и интраиндустријска трговина. То значи да се мобилност фактора производње и тржишна ефикасност повећавају само *унутар* појединих региона. Међутим између регионалних блокова, није присутна значајна економска комплементарност и економске везе нису интензивне. "Истински глобална индустрија била би она у којој конкурентска позиција фирме, чак и у великим регионалним блоковима као што су Северна Америка и Западна Европа, значајно зависи од њене позиције и другим регионима... у многим индустријама конкурентност свакако превазилази националне границе, али регионална димензија те конкурентности веома често је важнија од њене глобалне димензије."¹⁶ Постојање више регионалних блокова подразумева и њихову различитост у кључним економским атрибутима, чиме еволуционисти на још један начин апострофирају тезу о опстанку диферентних типова капитализма, чак и под условима унифицирајућег дејства глобализације.

Контраверзна тумачења овог мултидимензионалног светског процеса се и надаље профилишу у економско-теоријској литератури, што свакако има и свој утицај на доминантне правце и школе и њихово резонување о привредној стварности. Ваљана економска теорија би у условима глобализације требала да пружи адекватну прескрипцију о укључивању у глобалну економију, уз минимизирање ризика које тај процес носи, а уз максимално уважавање потенцијалних користи од глобализације.

¹⁶ Robert Rowthorn, *Where are The Advanced Economies Going?*, u: Hodgson G., Itoh M., Yokokawa N., *ibidem*, str. 140.

2. Изазови глобализације и транзиција привреде Србије

Глобализовање светске привреде, као општи институционални оквир међународних економских релација, у многоме опредељује и транзицију бивших социјалистичких привреда. Наиме, спровођење транзиције подразумева и успешно укључивање у нову међународну поделу рада, како би се искористила њена позитивна дества. Она се огледају у бољем коришћењу домаћих компаративних предности у услвима општег уклањања трговинских баријера, у користима од интензивирања страних директних инвестиција као последице веће међународне мобилности капитала, што повећава могућности ових привреда да увећају своје инвестиције, апсорбују нове технологије и "know how" и интензивирају свој извоз. Потенцијалне опасности од укључивања у глобално тржиште укључују рањивости националних привреда на глобалне флукуације производње и запослености, негативан утицај на дистрибуцију дохотка, погоршавање еколошких проблема и др.¹⁷ Земље које теже усаглашавању својих привредних система са токовима глобализације морају да учине велике напоре на испуњавању ригорозних, либерално оријентисаних захтева, као што су либерализација трговине (ради укључивања у Светску трговинску организацију у циљу остваривања равноправних услова трговања са другим земљама), либерализација капиталног рачуна, радикално поштравање банкарских стандарда, реформа фискалног система (укидање субвенција и позитивне дискриминације домаћих произвођача), реформе тржишта рада (како би се повећала мобилност овог фактора производње) и др. Несумњиво је да пролазак кроз овакве критеријуме, за већину земаља у развоју подразумева значајан степен отварања привреде, са високим социјалним трошковима прилагођавања на такав модел економије.

Имајући у виду реалне привредне токове у свету, као сасвим прихватљива намеће се хипотеза еволуциониста да се глобална економија све више профилише као композит три релативно независна привредна блока, северноамеричког, далекоисточног и западноевропског. У том смислу, транзиција српске привреде се ближе може одредити као процес дестиниран ка придруживању једном од регионалних модалитета глобалне економије, Европској Унији. Сасвим је сигурно да ће процес транзиције привреде Србије доминантно бити обликован утицајима ове велике регионалне интеграције. Стицање услова за пријем у чланство Европске Уније захтева испуњавање строгах захтева који су структурирани као копенхагеншки критеријуми (стабилност институција, тржишно оријентисана држава и спо-

¹⁷ Mario Nuti, *Governing Incomplete Globalization*, u: *Economic Science Before the Challenges of the XXI Century*, Faculty of Economics, Sarajevo, October, 2002., str. 24.

собност преузимања одговарајућих обавеза по основу чланства у ЕУ) и мастрихшки критеријуми (макроекономска стабилност изражена кроз прецизне квантитативне показатеље). Другим речима, у дугом и компликованом процесу прилагођавања, кроз етапно усаглашавање са тзв. "комунитарним тековинама" треба остварити модел отворене тржишне економије. Досада провладавајући модели постижања ових циљева у великој мери су сагласни са горе поменутих неолибералним приступом тржишној реформи, који се у литератури означава и као "вашингтонски консензус"

Неолиберални пакет мера за трансформацију привредног система који се углавном примењује и у српској привреди традиционално се састоји из макроекономске стабилизације, приватизације, спољне и унутрашње либерализације цена као и радикалне трансформације банкарског система. Овај стандардни модел преласка на тржишну привреду је имао различити учинак у поједним земљама у транзицији. Део привреда у транзицији успешно је имплементирао "транзициону ортодоксију" и налази се пред уласком у ЕУ, док се већи број земаља (земље ЗНД и Југоисточне Европе) суочава са различитим ретроградним токовима и далеко је од остваривања циљева транзиције. Основни проблем у овим земљама налази се у довољном присуству тржишног и предузетничког менталитета међу економским актерима, што је очигледан доказ да институционална инфраструктура тржишне привреде још увек није заживела.

Слични процеси регистровани су и у српској привреди. Поједини аутори констатују " ...да је упркос громогласних најави и крупних речи о тржишном сиситему, одсуство конкурентских односа и даље чврста константа; праве тржишности нема чак ни у тенденцији."¹⁸ Запажа се да својеврсни институционални вакуум доприноси одржавању нетржишног система или чак неког хаотичног "несистема" који и поред успостављене макроекономске стабилности гура привреду у још већу транзициону рецесију.

У неким разматрањима, у којима се још јасније покушава да валоризује значај институционалног аспекта транзиције констатује се да је у нашој привреди конкуренција редукована на веома примитивне тржишне структуре. "Умјесто стварања интегралног тржишта или бар постепеног јачања неких његових сегмената (тржишта капитала, валутног тржишта, берзи и других савремених тржишних структура и облика конкуренције) код нас су заживјели и жилаво се укоријенили разни тржишни супститути, мутантне и псеудотржишне

¹⁸ Stanko Radmilović, *Tranzicija u tržišnu privredu je nešto mnogo više i teže od 'kreativne destrukcije' netržišnog sistema*, *Ekonomist*, Vol. 35, br. 3, 2001., str. 28.

структуре које имитирају тржишну структуру."¹⁹ Овакви процеси означавају се као својеврсна квазиинституционализација тржишне економије, која је присутна и у другим, мање успешним, транзиционим економијама.

Објашњење оваквих дегенеративних токова у обликовању институционалне структуре у појединим земљама у транзицији треба потражити у оквиру неоинституционалне економске теорије. Једна група неоинституционалиста објашњава овај процес чињеницом да тржишни систем доноси и нова правила понашања, на која економски актери морају да се адаптирају и да их уграде у своје индивидуалне навике и рутине, што је дуготрајан процес који за собом повлачи и својеврсну институционалну дезорганизацију. "Нови институционалисти" акценат стављају на нагло нарастање *транзакционих трошкова*, услед неизвесности која се јавља код економских актера погледу будућег стања система, која уноси и конфузију у постојећи институционални поредак. Резултат тога су повећани трансакциони трошкови који сужавају мотивацију агената да обављају трансакције на тржишту и тако утичу на редуковање укупне економске активности.²⁰

Чини се да најпотпуније објашњење овог феномена даје Даглас Норт, по коме се институције (схваћене као правила игре у друштву) састоје од формалних и неформалних правила. Формална правила, у виду званичне законске регулативе могу се релативно лако имплементирати у друштво. Међутим степен примене тих формалних правила зависи од неформалне институционалне инфраструктуре, која се мења веома споро, и чија динамика има *еволутиван* карактер. Она је компонована од разних норми које преобладају обликују понашање појединаца у условима неизвесности, а саме су су резултат дуготрајног процеса "колективног учења" у друштву, које се са своје стране налази у директној корелацији са културним наслеђем. Неформалне институције, које су културолошки детерминисане ступају у интеракцију са формалним институцијама тржишне привреде и могу испољавати инерцијско дејство у процесу институционализације тржишне привреде. То значи да наслеђена институционална структура утиче на трасирање будућих путања развоја друштва што се означава као *path dependence* феномен.²¹ Њиме се може објаснити и неуспех земаља Латинске Америке да успоставе ефика-

¹⁹ Veselin Drašković, *Institucionalizacija i kvaziinstitucionalizacija u SRJ*, Ekonomist, Vol. 35, br.3, 2001, str. 75.

²⁰ Видети о томе: Branislav Mitrović, Zoran Stefanović, *Neoinstitucionalna ekonomija i tranzicija*, Računovodstvo, br. 7-8, jul-avgust, 2002., str.76.-82.

²¹ Douglass North, *Economic Performance through Time*, American Economic Review, Vol. 84, No. 3, 1994., str. 366.

сан капиталистички поредак али и неуспех већине земаља у транзицији у имплементацији тржишних реформи.²²

Уколико се у контексту ових разматрања посматра српска привреда, постаје сасвим јасно да неформалне институције, оличене у патернализму, понекада поданичком менталитету и егалитаристичкој традицији нису конгруентне са тржишном привредом. Оне свакако могу инхибиторски деловати на примену формалних институција тржишне привреде што са своје стране указује да се и наша привреда налази на једној од "зависних путања". Мишљења смо да не треба инсистирати на радикалном "померању" са такве путање јер то може допринети радикализацији горе образложене симптоматологије институционалног вакуума. Пре треба инсистирати на моделу трансформације који би у значајној мери могао да хармонизује наслеђену неформалну институционалну структуру и формалне институције тржишне привреде. С тим у вези изузетно корисне могу бити рефлексije еволуциониста о постојању више типова капитализама у којима су индивидуалистичко-хедонистички и либералистички постулати изражени у различитом степену. У прилог томе говори и један од најпознатијих теоретичара транзиције, Јанош Корнаи. "Исто као што је социјалистички систем у ствари породица система, чији се чланови, иако деле доминантне заједничке карактеристике, разликују међусобно у многим својим атрибутима, тако је и капитализам породица система... узмимо само на пример географски кериртеријум, по коме се може разликовати капиталистички систем Сједињених Држава, са високим степеном индивидуализма и ограниченом улогом државе, скандинавски капитализам благостања са својом екстензивном редистрибуцијом дохотка, или јапански капитализам са снажном државном интервенцијом и међусобном испреплетеношћу банковног и крупног индустријског капитала."²³ Стратегија трансформације свакако треба да има у виду и потребу дефинисања конкретног модела капитализма као дестинације транзиције.

Реализација транзиционог пројекта налази се пред деликатним задатком испуњавања општих критеријума придруживања Европској Унији и истовременог стварања таквог модела капиталистичке економије који би довео до синергије позитивних карактеристика наслеђене колективне свести и креативних потенцијала иманентних формалним институцијама тржишне привреде. Значајну улогу у формулисању тако конципиране транзиционе путање требало би да имају и интердисциплинарна знања институционо-еволуционе економије.

²² Douglass North, *The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transitional Problem*, UNU/WIDER Annual Lectures, Helsinki, 1997., str.8.

²³ Janos Kornai, *Highway and Byways: Studies on Reform and Post-Communist Transition*, The MIT Press, Cambridge Massachusetts, 1995. str. x

Закључак

Процес глобализације, као једна од кључних детерминанти функционисања савремене привреде представља значајан предмет интересовања модерне економске науке. Следећи своје идеолошке премисе и методолошке постулате, доминантни правци у теоријској економији различито перцепирају атрибуте овог процеса. Представници неокласичне економије глобализацију виде као етапу линеарно-прогресивног развоја капитализма, чији је крајњи исход стварање јединственог светског (глобалног) тржишта, на коме ће перфектно функционисати алокација ресурса, међународно посматрана, и чијим ће дејством улога традиционалних националних држава и њихових економских политика бити маргинализована. Представници институционално-еволуционог правца у економији сматрају да таква пројекција неокласичара о развоју капитализма није загарантована, услед његовог еволутивног карактера, при чему су могући и реверзибилни токови. Такође, оспорава се претпоставка неокласике о тзв. "чистом" облику капитализма као система и апострофира се постојање различитих, културолошки детерминисаних типова капитализма у различитим деловима света, кроз које се различито артикулишу унифицирајући утицаји глобализације. Имплементација оваквих схватања у поимање транзиције српске привреде показује да правци њене трансформације могу бити различити, и да се стратешки треба одредити за један од модела данас актуелних тржишних економија. Оптималан стратешки избор, поред уважавања савремене међународне поделе рада, мора да има доста сензибилитета и за потенцијале али и евентуалне ригидности постојеће институционалне матрице у друштву.

ЛИТЕРАТУРА

1. Boyd G., *Competitive and Corporative Macromanagement*, Edward Elgar, 1995.
2. Drašković V., *Institucionalizacija i kvaziinstitucionalizacija u SRJ*, *Ekonomist*, Vol. 35, br.3, 2001.
3. Feenstra R., *Integration of Trade and Desintegration of Production in the Global Economy*, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.12, No.4, 1998.
4. Hirst P., Tompson G., *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Polity Press, Cambridge, 1999.
5. Hodgson G., *The Evolution of Capitalism from the Perspective of Institutional and Evolutionary Economics*, u: Hodgson G., Itoh M., Yokokowava N., eds., *Capitalism in Evolution: Global Contentions-East and West*, Edward Elgar, Cheltenham UK, Northampton USA, 2001.
6. Hodgson G., Itoh M., Yokokowava N., eds., *Capitalism in Evolution: Global Contentions-East and West*, Edward Elgar, Cheltenham UK, Northampton USA, 2001.
7. Itoh M., *The Evolutionary Spiral of Capitalism: Globalization and Neo-Liberalism*, u: Hodgson G., Itoh, M., Yokokawa N., eds., *Capitalism in*

- Evolution: Global Contentions-East and West, Edward Elgar, Cheltenham UK, Northampton USA, 2001.
8. Jakšić M., Globalizacija i makroekonomska politika, u: Jakšić M., red., Ekonomska politika stabilizacije, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997.
 9. Kornai J., Highway and Byways: Studies on Reform and Post-Communist Transition, The MIT Press, Cambridge Massachesets, 1995.
 10. Mitrović B., Stefanović Z., Neoinstitucionalna ekonomija i tranzicija, Računovodstvo, br. 7-8, jul-avgust, 2002.
 11. North D., Economic Performance through Time, American Economic Review, Vol. 84, No. 3, 1994.
 12. North D., The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transitional Problem, UNU/WIDER Annual Lectures, Helsinki, 1997.
 13. Nuti M., Governing Incomplete Globalization, u: Economic Science Before the Challenges of the XXI Century, Faculty of Economics, Sarajevo, October, 2002.
 14. Obstfeld M., The Global Capital Market: Benefactor or Menace, Journal of Economic Perspectives, Vol.12, No. 4, 1998.
 15. Perraton J., The Global Economy-Myths and Realities, Cambridge Journal of Economics, 25, 2001.
 16. Radmilović S., Tranzicija u tržišnu privredu je nešto mnogo više i teže od 'kreativne destrukcije' netržišnog sistema, Ekonomist, Vol. 35, br. 3, 2001.
 17. Rodrik D., Symposium on Globalization in Perspective: An Introduction, Journal of Economic Perspectives, Vol. 12, No. 4, 1998.
 18. Rowthorn R., Where are The Advanced Economies Going?, u: Hodgson G., Itoh M., Yokokowava N., eds., Capitalism in Evolution: Global Contentions-East and West, Edward Elgar, Cheltenham UK, Northampton USA, 2001.
 19. UNCTAD, Trade and Development Report, UNCTAD, New York, 1997.
 20. UNCTAD, World Investment Report, UNCTAD, New York, 1999.

Zoran Stefanović, Niš

GLOBALIZATION: IMPLICATIONS FOR ECONOMIC THEORY AND FOR THE TRANSITION OF SERBIAN ECONOMY

Summary

Globalization is a fundamental challenge for the modern economic science. Most influential schools of economic thought differently conceive this phenomenon and its possible outcomes. An overview of these different approaches is presented in the paper. Transition of the Serbian economy is also analyzed in the context of globalization and some obstacles to this process are emphasized. It is suggested that in the prevailing circumstances, the hypotheses of the institutional-evolutionary economics can be much more successfully applied to the transition process than those of the mainstream economics. Therefore, much more attention should be paid to this school of economic thought in formulating optimal transition strategy.

Key words: globalization, evolution, transition, institutions.